

رېښووس بڼو نووسه راني گؤښار
رېښخراوهي زانستې-فه رهه نكيي هوژان

رینووس

هه‌له رینووسیه‌کانی زمانی کوردی به گشتی به‌سه‌ر سی پۆلدا دابه‌ش ده‌بن:

(۱) هه‌له له ئاستی پیت و مۆرفی‌مدا

(۲) هه‌له له ئاستی وشه‌سازیدا

(۳) هه‌له له ئاستی رسته‌سازیدا

سه‌ره‌تا‌ئو هه‌له‌نه‌ی که له ئاستی نووسینی پیته‌کاندا ئه‌گه‌ری روودانیا‌ن هه‌به‌ باس ده‌کرین، پاشان ده‌چینه

سه‌ر هه‌له له ئاستی نووسینی وشه‌دا و له کۆتاییشدا هه‌له‌کانی ئاستی رسته‌سازی باس ده‌که‌ین.

هه‌له‌ باوه‌کان له ئاستی پیت و مۆرفی‌مدا

زمانی کوردی ۳۴ پیتی هه‌یه و ریزه‌بندییه‌که‌یان به‌م شیوه‌ی خواره‌ویه:

ئ، ا، ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ز، ژ، س، ش، ع، غ، ف، ق، ک، گ، ل، ل، م، ن، و، و، ه، ه، ی، ئ

رینووسی یه‌ک‌گرتوووی کوردیی ئیستامان به‌ده‌ر له‌م سی و چوار هه‌مایه‌هیچ هه‌مایه‌کی دیکه‌ی تیدا ده‌رناکه‌وێت. بۆیه پیتووسته‌ پابه‌ندی ره‌چاوکردنی ئه‌م بنه‌ما سه‌ره‌تاییه‌ بین و هه‌مای دیکه‌ له‌ رینووس زیاد نه‌که‌ین.

له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ فۆنیمه‌کانی کرمانجیی ناوه‌راست سی و چه‌وت فۆنیم و فۆنیمی بزۆکه «f» چ پیتیکی بۆ ته‌خان نه‌کراوه‌ له‌ نووسیندا. فۆنیمه‌کانی «u» و «w» و هه‌روه‌ها فۆنیمه‌کانی «i» و «y» به‌یه‌ک شیوه‌ پیشان ده‌درین. هه‌رچی دیفتۆنگیشه‌ له‌ زمانی کوردیدا پیتی سه‌ره‌خوی بۆ ته‌رخان نه‌کراوه‌.

به‌هۆی یاسا تایبه‌تییه‌ ده‌نگناسیه‌کانی زمانی کوردی زۆرتین پاشاگه‌ردانی له‌ رینووسی کوردیدا له‌م بواره‌دا هاتۆته‌ ئاراوه‌ که‌ به‌م شیوه‌ی خواره‌وه‌ هه‌له‌ باوه‌کان و شیوازی دروستیان پیشان ده‌ده‌ین.

نووسین و لیک جیا‌کردنه‌وه‌ی پیته‌کانی «و» و «وو»

پیتی «و» پیشانده‌ری دوو فۆنیمه‌ له‌ زمانی کوردیدا یه‌که‌م فۆنیمی واوی بیده‌نگ «و» که‌ له‌ سه‌ره‌تا و ناوه‌راست و کۆتایی وشه‌دا دپت وه‌ک: ورگ، ئاولمه‌، چاو. فۆنیمی دووه‌م که‌ ئه‌م پیته‌ پیشانی ده‌دات فۆنیمی ده‌نگداری کورته‌واوه‌ واته‌ «و» ئه‌م فۆنیمه‌ ته‌نیا له‌ ناوه‌راستی وشه‌دا دپت وه‌ک: کۆل، گۆل.

پیتی «وو» واوی دریز، پیتیکی ده‌نگداره‌ که‌ له‌ ناوه‌راست و کۆتایی وشه‌دا دپت؛ وه‌ک: سوور، شوو.

هه‌له‌ی باو:

لیک جیا‌نه‌کردنه‌وه‌ی «و» و «وو»

ئه‌م دوو پیته‌ پیشانده‌ری دوو فۆنیمی جیا‌وازن بۆیه‌ ده‌بیت زۆر به‌وردی سه‌رنج بده‌ین که‌ له‌ جیی یه‌کتری به‌هه‌له‌ نه‌نووسرین.

نموونه:

کور واته‌ مندالی نیرینه

کوور واته‌ قوول [۱]

نموونه:

هه‌له‌: له‌ گه‌رمه‌ی شه‌ری تایفیی عیراق گه‌شتی بۆ موسل کردوه‌ و ئیستاش نازانن چی به‌سه‌ره‌اتوه‌.

راست: له‌ گه‌رمه‌ی شه‌ری تایفیی عیراق گه‌شتی بۆ موسل کردوووه‌ و ئیستاش نازانن چی به‌سه‌ره‌اتوووه‌.

ده‌کریت ئه‌م هه‌له‌ له‌ ئه‌نجامی بیژه‌کردنی هه‌له‌ی وشه‌ کوردیه‌کاندا بیت و له‌ جیی پیتی «وو» به‌هه‌له‌ «و» به‌کار به‌ئینریت. و هه‌روه‌ها ده‌کریت پیچه‌وانه‌ که‌شی روو بدات واته‌ «وو» له‌ جیی «و» به‌کار به‌ئینریت. باشتین رینگه‌چاره‌ بۆ دروست نووسینی وشه‌ی گه‌ردانه‌کراو په‌نابردنه‌ بۆ به‌ر

فهره‌نگی جیمتمانە. هەر وه‌ها کاتیک ره‌گی وشه‌یه ک به «وو» ده‌نووسریت ده‌بیت گشت وشه‌کان که له‌م وشه‌ داده‌ریژرین هەر به «وو» بنووسرین بۆ پیتی «و» دیسان به‌هه‌مان شیوه‌یه.

هه‌له‌: رو، روکار، رو به‌ر

راست: روو، رووکار، روو به‌ر

هه‌له‌ی باو:

پیتی واوی بیده‌نگ «و» له‌سه‌ره‌تای وشه‌دا ته‌نیا به‌یه‌ک «و» ده‌نووسریت. ئەمه‌ش له‌سه‌ر ئەو راستیه‌وه‌ دیت که سه‌ره‌تای وشه‌ به‌ پیتی ده‌نگدار ده‌ست پێ ناکات.

هه‌له‌: ووشه، وورگ، وورچ

راست: وشه، ورگ، ورچ

دوو هه‌له‌ی باوی دیکه‌ که له‌ ئاسته‌کانی نووسینی وشه‌ و رسته‌دا له‌ په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ نووسینی «و» روو ده‌دن دواتر باس ده‌که‌ین، که ئەوانیش نووسینی واوی په‌یوه‌ندی و واوی ناوگره‌.

نووسینی پیتی «ر» و «پ»

هه‌له‌ی باو:

له‌سه‌ر ئەو بنه‌مایه‌ که له‌ سه‌ره‌تای وشه‌ی کوردیدا فۆنیمی «ر» به‌کارناهیتریت له‌ سه‌رده‌میک له‌ میژووی نووسینی کوردیی ناوه‌راستدا هه‌له‌یه‌کی به‌رچاو کراوه‌ که تا ئیستاش به‌رده‌وامه‌؛ ئەویش ئەوه‌یه‌ که له‌ سه‌ره‌تای وشه‌دا هەر جیه‌ک که «پ» هاتییت نووسیوانه‌ «ر». سه‌یری ئەم نمونه‌گه‌له‌ بکه‌ن.

هه‌له‌: ریبوار، ریگه، رمان، رازان

راست: ریبوار، ریگه، رمان، رازان

هه‌له‌ باوه‌کان له‌ ئاستی وشه‌سازیدا

زانباری له‌سه‌ر به‌شه‌ پیکه‌ینه‌ره‌کانی وشه‌یه‌ که‌م هه‌نگاوه‌ بۆ دروست نووسین له‌م ئاسته‌دا. ناسینی مؤرفیمه‌کان و یاسا‌کانی ئاوینه‌ بوونیان له‌ پیکه‌ینانی وشه‌دا کلیلی چاره‌سه‌ری هه‌له‌کانی ئەم ئاسته‌یه‌. سه‌ره‌تا باس له‌ وشه‌ی دارپژراو له‌ هه‌موو به‌شه‌کانی ئاخوتندا ده‌که‌ین و پاشان ده‌چینه‌ سه‌ر دروست نووسینی وشه‌ لیک‌دراوه‌کان

نووسینی وشه‌ی داریژراو

وشه‌ی داریژراو

هه‌موو وشه‌یه‌کی داریژراو پیکه‌وه دهنووسریت:

راست: دارستان، ئاسنگهر، هه‌لووکین، داسولکه

نای چاوگی داریژراویش وه‌ک دیکه‌ی وشه‌ی داریژراوه‌کان پیکه‌وه دهنووسریت.

هه‌له: لی‌دان، لی‌دان، هه‌ل‌دان،

راست: لی‌دان، هه‌ل‌دان

باشترین ریگه‌بو ئه‌وه‌ی خومان له‌هه‌له‌نووسینی وشه‌ی داریژراو ببویرین، ئاگاداربوونه له‌مؤرفیمه‌وشه‌داریژره‌کانی زمانی کوردی به‌پیشگر و ناوگر و پاشگره‌وه.

نووسینی وشه‌ی لیکدراو

ئه‌گهر یه‌که‌م وشه‌ی، وشه‌ی لیکدراوه‌که به‌تیپه‌نه‌لکاو کۆتایی هاتبیت، ئه‌وا دوو به‌شی وشه‌ی لیکدراوه‌که ده‌درینه‌پال یه‌کتری و پیکه‌وه دهنووسرین.

هه‌له: دار به‌روو، چاو کال، په‌رۆ کۆن، شا توو

راست: دار به‌روو، چاو کال، په‌رۆ کۆن، شاتوو

ئه‌گهر وشه‌ی یه‌که‌م به‌پیتی لکاو کۆتایی هاتبیت، ده‌کریت له‌م باره‌دا وشه‌ی لیکدراوه‌به‌دوو شیوه‌ی پیکه‌وه و جیا به‌جیا بنووسرین.

راست: ده‌نگ گر، نووک تیژ، ماسی گره

راست: ده‌نگگر، نووکتیژ، ماسیگره

ئه‌گهر وشه‌ی لیکدراو له‌رپی ئامرازه‌کانی «ه» و «او» و «ه» ساز کرابیت، وشه‌ی لیکدراوه‌که پیکه‌وه دهنووسرین.

هه‌له: به‌رده‌پن، ده‌سکه‌چه‌قۆ، بانه‌و بان، ساله‌و سال، پشتاوپشت

راست: به‌رده‌پن، ده‌سکه‌چه‌قۆ، بانه‌وبان، ساله‌وسال، پشتاوپشت

«و» کاتیکی وه‌ک ناوگریک دیتته‌ئاراه و دوو وشه‌ی سه‌ربه‌خۆ پیکه‌وه ده‌لکینیت و وشه‌یه‌کی داریژراو-لیکدراو ساز ده‌کات، وشه‌که هه‌مووی پیکه‌وه دهنووسرین:

هه‌له: کشت و کال، گفت و گو، هات و چۆ

راست: کشتوکال، گفتوگو، هاتوچۆ

وشه‌ی داتاشراو

ئه‌گهر وشه‌ی لیکدراوه‌که به‌داتاشین، واته‌فریدانی برگه‌یه‌کی دوو وشه‌ی لیکدراوه‌که، بووبیت به‌وشه‌ی لیکدراو، پیکه‌وه ده‌باننووسرین وه‌ک:

مرواری نیوه‌رۆ، بوگهن، باگوردان

■ **هه‌لاواریته‌ی ۱:** ئه‌گهر وشه‌ی دووه‌م به‌هه‌مزه «ئ» ده‌ست پیکه‌واته‌هه‌مزه‌نانووسرین.

به‌رد+ئاش = به‌رداش

ناو+ئاخن = ناواخن

خۆش+ئاو = خۆشاو

■ **هه‌لاواریته‌ی ۲:** ئه‌گهر وشه‌ی یه‌که‌م به‌«ه» کۆتایی هاتبیت و وشه‌ی دووه‌م به‌«ئ» ده‌ست پیکه‌واته‌کاتی پیکه‌وه نووسینیان ده‌توانین «ه» له‌کۆتایی وشه‌ی یه‌که‌م و «ئ» له‌سه‌ره‌تای وشه‌ی دووه‌م نه‌نووسرین.

به‌ئه‌و = به‌و

له‌ئیره = لیره

به‌ئه‌وان = به‌وان

نووسینی ژماره

بۆ نووسینی ژماره دوو خال گرننگن: یه کهم ئه وهی که نابیت ژماره کان به شپوهی ناوچهی بنووسرین و ده بیت یه کگرتووپییه ک چی بیت: خالی

دووهمه میس چۆنیه تی نووسینی ژماره کانه له باری پیکه وه نووسین و جیانووسینه وه.

یه ک، دوو، سئ، چوار، پینج، شهش، ههوت، ههشت، نۆ، ده، یازده، دوازه، سیازده، چوارده، یازده، شازده، حه قده، هه ژده، نۆزده، بیست، بیست و یه ک، سه د، سه د و یه ک، دووسه د، سیسه د، چوارسه د، پینجسه د، شه شسه د، حه وتسه د، هه شته سه د، نۆسه د، هه زار، هه زار و یه ک، سه د و سه د و یه ک، ملیۆن، ملیار

یه کهم، دووهم، سییه م، چوارهم، پینجه م، شه شه م، حه وته م، هه شته م، نۆیه م، ده یه م، یازده یه م، دوازه یه م، سیازده یه م، چوارده یه م، یازده یه م، شازده یه م، حه قده یه م، هه ژده یه م، نۆزده یه م، بیست، بیست و یه کهم، سه ده م، هه زارهم، ملیۆنه م، ملیارهم
یه کهمین، دووهمین، سییه مین، چوارهمین، پینجه مین، شه شه مین، حه وته مین، هه شته مین، نۆیه مین، ده یه مین، یازده یه مین، دوازه یه مین، سیازده یه مین، چوارده یه مین، یازده یه مین، شازده یه مین، حه قده یه مین، هه ژده یه مین، نۆزده یه مین، بیست، بیست و یه کهمین، سه ده مین، هه زارهمین، ملیۆنه مین، ملیارهمین

هه له باوه کان له ئاستی رسته سازیدا

له کاتی نووسینی فرییز و رسته شدا کۆمه لیک خالی تاییه ت سه ره ه لده دن. کیشه په یوه نبدارده کان به گهردانکردنی کار و فرییزه کان لیره دا باس ده کهین.

گرفتنی نووسینی «و» ی په یوه ندی

«و» ی په یوه ندی بۆ سازکردنی په یوه ندی له نیوان چهند ناو، جیناو، ئاوه لئاو، ئاوه لکار، ژماره و رسته به کار دیت: بۆ نمونه: من و تو، ئیره و ئه وی، چیا و چرۆ، گۆل و باخ، باش و خراپ، به باشی و به خیرایی، من رۆیشتم و ئه وهات، سئ و چوار،...
هه ره ک له هه موو نمونه کاند ده بینن واوی په یوه ندی وشه یه کی سه ره خۆیه و به هیه چ کام له وشه کانه وه نالکیت.

هه له ی باو:

هیندیک کهس پیمان وایه ئه گه ره وشه ی یه کهم به پیتی ده نگدار کۆتایی بیت، ده بیت واوی په یوه ندی به وشه ی یه کهمه وه بلکیت بۆ نمونه له جیتی «ئیره و ئه وی» بنووسریت «ئیره و ئه وی»؛ و کاتیکیش به پیتی بیده نگ کۆتایی دیت به وشه ی دووهمه وه بلکیت بۆ نمونه له جیتی «من و تو» بنووسریت «من و تو». به لām له بهر ئه وه ی که واوی په یوه ندی وشه یه کی سه ره خۆیه ده بیت هه میسه به جیا بنووسریت.

هه له: من و تو، ئیره و ئه وی، چیا و چرۆ

راست: من و تو، ئیره و ئه وی، چیا و چرۆ

ئامرازی په یوه ندی «ی»

ئهم ئامرازه بۆ به ستنه وه ی چهند وشه پیکه وه به کار دیت. بۆ نمونه: براهی من، هه یاسه ی زیو، کاله کی گه ییو

هه له ی باو:

ئهم نمونه نه ی ئامرازه مان پئ کردن خالیکی سه رنجراکیشیان تیدا نه بوو که هه له یان تیدا بکریت. کاتیک وشه ی یه کهم به پیتی «ی» کۆتایی دیت و له رپی ئامرازی په یوه ندی «ی» دوو وشه که پیکه وه ده به سترینه وه، ده بیت هه ره دوو «ی» که بنووسین. سه بری ئهم نمونه بکه ن:

هه له: یه کیه تی گه ل، دلپاکی ئه وان

راست: یه کیه تی گه ل، دلپاکی ئه وان

کاری ناساده

۱. کاری لیکدراو به بی بوونی پیشگر:

وه ک: دست گرتن، خهم خواردن، دست لیدان
له کاتی گهردان نه کردندا هم به جیا ده کری بنووسریت هم پیکهوه، وه کوو: دستگرتن، دست گرتن.
به لام، همیشه له کاتی گهردانکردندا به شی یه کهم به جیا دنووسریت. جیناوی لکاو به به شی یه کهمهوه ده لکیت.
گهردانکراو: خهم ده خوات، دهستی ده گرت، دست ده گرن

۲. کاری دارپژراو به یه ک پیشگر:

وه ک: هه لگرتن، دابرن، دانان، روژان
ثم کارانه له کاتی گهردان نه کردندا و له دوخی چاوگدا پیکهوه دنووسرین وه کوو نموونه کانی سه رهوه. به لام له کاتی گهردانکردندا، جیا له یه ک
دنووسرین:

گهردانکراو: هه لی گرت، دای بری، دای نا، دای ته پاند، هه ل زنا، هه لی پیچا، وای بوو، وای کرد

۳. کاری دارپژراو به دوو پیشگر:

پی هه لگرتن، لی دابرن، پی هه لکالین، تیک هه لپیچان
له هموو باریکدا پیشگری یه کهم و جیناوی لکاو پیکهوه دنووسرین، بو شایی داده نریت و نه وهی ده مینیتته وه پیکهوه دنووسریت.
گهردانکراو: پی هه لگرت. لی دابری، پی هه لکالی، تیکی هه لپیچان

۴. کاری لیکدراو به ناویک و پیشگریک:

نه گهر جینا و له دوی وشه یه کهمهوه هات نه و جینا و به وشه یه کهمهوه که ناوه ده لکیت و نه وهی ده مینیتته وه به جیا دنووسریت.
وه ک: رووی هه لمالی، دهستی پیدا هینا.

۶. کاری لیکدراو به ناویک و دوو پیشگر: ده بیت پیشگری یه کهم به جیا بنووسریت.

وه ک: قو لی هه لمالی

۷. کاری نه مر: پیتی "ب" همیشه به به شی دوا خو ی ده لکیت به لام له به شی پیش خو ی جیا دنووسریت و نالکیت.

وه ک: پیتدا بکیشه، لی بکه رهوه.

۸. کاری نه فی: پیتی «ن» همیشه به به شی دوا خو یه وه ده لکیت به لام له به شی پیش خو ی جیا دنووسریت و نالکیت.

وه ک: پیتدا ناکیشیت، لی ناکاته وه، دهستی تیور نادات.

۹. کاری نه هی: پیتی «م» همیشه به به شی دوا خو یه وه ده لکیت به لام له به شی پیش خو ی جیا دنووسریت و نالکیت.

وه ک: لی مه که وه، پیتدا مه کیشه

۱۰. کاری "ه"، "یه": همیشه ده لکیت.

بردوویه، بووه، نیبه

۱۱. پاشگری "هوه": همیشه ده لکیت.

بردیه وه، گواستیه وه، بووه وه

۱۲. لکانی پاشگری "هوه" به رابردوی ساده ی "بوون"، "چوون" همیشه به "وو" دنووسریت. بوو+وهوه=بووهوه، چوو+وهوه=چووهوه

چەند خالی دیکه

■ نووسینی رابردوی کاری «دان»

رابردوی ساده‌ی کاری «دان» ده‌بیت «دا»، هه‌له‌ی باو ئه‌وه‌یه که ئه‌م حاله‌ته‌ی کاره که له‌گه‌ل به‌شی دووه‌می ئامرازی «له...دا» تیکه‌ل بکریت. ئه‌گه‌ر «دا» رابردوی ساده‌ی کاری «دان» بوو به‌جیا ده‌نووسریت دهنه پیکه‌وه ده‌ینووسین. وه‌ک: له ئیواره‌دا، تیریکی له دلی دا

■ نووسینی ئامرازه‌کانی نه‌ناسراوی «یک» و «یه‌ک»

ئه‌گه‌ر وشه‌یه‌ک به پیتی بیده‌نگ کوتایی هاتبوو بۆ نه‌ناسراوکردن ئامرازی «یک» وهرده‌گریت. وه‌ک: مرۆفیک، رۆژیک، داسیک
به‌لام ئه‌گه‌ر وشه‌ی یه‌که‌م به پیتی ده‌نگدار کوتایی هاتبوو ئامرازی نه‌ناسراوی «یه‌ک» وهرده‌گریت. وه‌ک: ئیواره‌یه‌ک، هه‌لۆیه‌ک، به‌روویه‌ک

■ نووسینی وشه‌ی «تر»

ئه‌گه‌ر «تر» به واتای «دیکه» بیت به‌جیا ده‌نووسریت. وه‌ک: که‌سیکی تر، رۆژیکی تر
به‌لام ئه‌گه‌ر بۆ به‌راوردی ئاوه‌لناو بیت به ئاوه‌لناوه‌که‌وه ده‌لکیت: وه‌ک: جوانتر، باشتر، باشترین

سه‌رچاوه‌کان:

- [۱] رینووسی یه‌گرتووی کوردی، به‌دران ئه‌حمه‌د حه‌بیب، ئاراس، ۲۰۰۴
- [۲] هه‌ولۆچکه‌یه‌کی تری به‌ره‌و راسته‌رپیه‌کی نووسینی زمانه‌که‌مان، ئه‌کادیمیای کوردی، ۲۰۱۱
- [۳] پاسپارده‌کانی کونفرانسی به‌ره‌و رینووسیکی یه‌گرتووی کوردی، ئه‌کادیمیای کوردی، ۲۰۰۹
- [۴] آواشناسی و دستور زبان کوردی، دکتەر علی رخزادی، انتشارات کردستان،